

Προτάσεις για μία διεπιστημονική προσέγγιση της παρ'ημίν μουσικολογίας (1ο μέρος) (Δρ. Αγαμέμνων Τέντες, Μουσικολόγος)

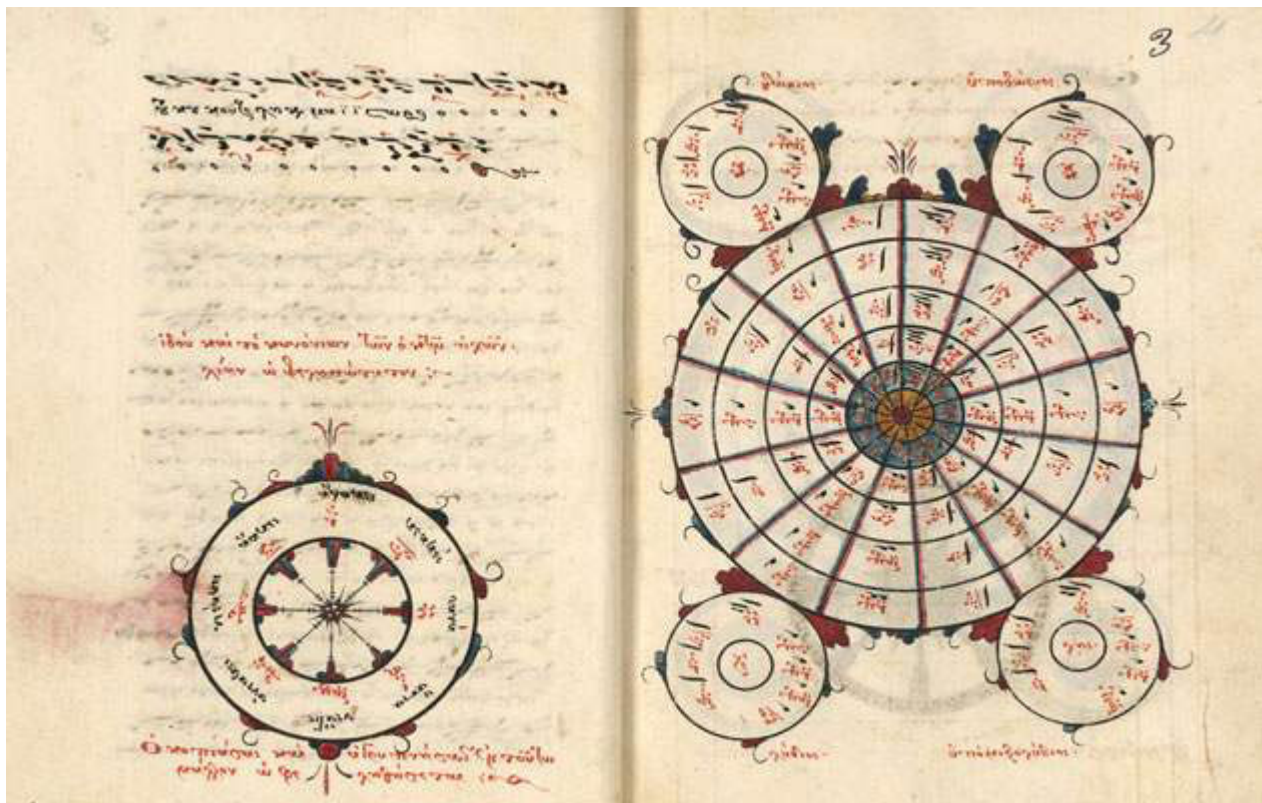
/ [Πεμπτουσία](#)

Προτάσεις για μία διεπιστημονική προσέγγιση της παρ'ημίν μουσικολογίας βάσει προσφάτων τάσεων στην διεθνή έρευνα των επιστημών περί τον άνθρωπο

Πέρα από το φαινόμενο της περιθωριοποίησης της επιστημονικής έρευνας περί τον άνθρωπο από μία εν κρίσει παγκόσμια κοινότητα η σημερινή βυζαντινή μουσικολογία ως ακαδημαϊκός κλάδος χαρακτηρίζεται κατά μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας της από μία απομόνωση από τους άλλους ερευνητικούς κλάδους, μουσικολογικούς ή μη, εντός και εκτός συνόρων. Οι λόγοι σίγουρα είναι διάφοροι και περίπλοκοι.

Ιστορικά μεν θέτοντας το ζήτημα μεταξύ άλλων συνετέλεσαν οι παρελθούσες διαμάχες Ελλήνων με ξένους μουσικολόγους για επιμέρους ζητήματα της θεωρίας και πράξεως της βυζαντινής και μεταβυζαντινής ψαλτικής, οι διαφορετικοί τρόποι και ζητήματα στα οποία οι μεν και οι δε επέλεξαν να είναι παραδοσιακοί ή νεωτεριστές, η διαφορετική σχέση τους με την πράξη του αντικειμένου τους – μία κατ' ουσίαν ψαλτική τέχνη, και η στήριξή τους σε διαφορετικές βιβλιογραφικές αυθεντίες.

Από θεωρητικής δε απόψεως, διαφαίνεται ότι η βυζαντινή μουσικολογία – τουλάχιστον ως κλάδος της επιστημονικής βιβλιογραφίας και της διαπροσωπικής προφορικής ομιλίας (συνεδριακής ή και μη θεσμικής) – επιλέγει ακόμα να οριοθετεί τις θεωρίες και μεθοδολογίες της κυρίως βάσει του επιστημονικού της αντικειμένου, δηλαδή της λεγόμενης βυζαντινής μουσικής, και όχι το αντίθετο. Δεν θα ήταν γόνιμο να περιοριστεί κανείς σε μία κατάκριση αυτής της στάσεως, εν τούτοις· η τοποθέτησή της σε ένα ευρύτερο ερευνητικό περιβάλλον ίσως θα επέτρεπε να κατανοηθεί καλύτερα ως φαινόμενο, ενώ σίγουρα θα συντελούσε στο μπόλιασμά της με σύγχρονες επιστημονικές θεωρίες οι οποίες θα μπορούσαν να της δώσουν πιο εξελιγμένα ερευνητικά εργαλεία από αυτά τα οποία τώρα διαθέτει, εργαλεία κατάλληλα για να κατανοήσει αφ’ ενός την θέση της σε έναν ευρύτερο κόσμο, στον οποίο υπάρχουν ακόμα μελετητές οι οποίοι ασχολούνται με την μουσική την οποία εμείς ψάλλουμε στην εκκλησία (εδώ συμπεριλαμβάνονται και οι εξαιρέσεις Ελλήνων ερευνητών οι οποίοι συστοιχίζονται με ένα διεπιστημονικό τρόπο θεωρήσεως των σχετικών πραγμάτων), αφ’ ετέρου να βελτιώσει την ίδια την θεωρία και την μεθοδολογία της έρευνας προς εμπλουτισμό της ίδιας της παρ’ ημίν εκκλησιαστικής μουσικής.

1. Η ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ: ΚΑΠΟΙΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Ο όρος ‘παρ’ημίν εκκλησιαστική μουσική’^[1], τον οποίο ο ιστορικός Γεώργιος Παπαδόπουλος χρησιμοποίησε κατά κόρον για να αναφερθεί στην μουσική εκείνη, της οποίας απόγονος είναι το ψαλτικό αντικείμενο όλων ίσως των παρευρισκομένων στο συνέδριο του οποίου τα πρακτικά εκδίδονται ενταύθα, είναι ένας όρος που προέρχεται από την δική μας ιστοριογραφική παράδοση και που περιγράφει το αντικείμενό μας με τέτοιο τρόπο ώστε να μην μας αφήνει αμφιβολία περί της ταυτότητάς του, δεικνύοντας παράλληλα ότι δεν είναι πάντα αντικειμενικά τα κριτήρια βάσει των οποίων θα ορίζονταν κατά το βέλτιστον τα πράγματα (ο όρος εκκλησιαστική μουσική ορθοδόξου δόγματος και ελληνικής γλώσσας δεν είναι τόσο σαφής όσο ο πιο «υποκειμενικός» ως φέρων σε κοινότητα όρος ‘η παρ’ημίν εκκλησιαστική μουσική’ του Γεωργίου Παπαδοπούλου).

Εν σχέσει προς την ‘παρ’ημίν εκκλησιαστική μουσική’, λοιπόν, και για να έρθουμε στο παρ’ ημίν θέμα, η ιδέα της ψαλτικής ως επιστήμης με μία έννοια η οποία μπορεί να είναι οικεία στον αναγνώστη του παρόντος χωρίς ιδιαίτερη έρευνα, φαίνεται πως έχει συλληφθεί για πρώτη φορά από την εποχή της Μεταρρυθμίσεως του 1814 από τους Τρεις Δασκάλους Χρύσανθο, Χουρμούζιο, και Γρηγόριο, μεταρρύθμιση της οποίας την 200η επέτειο εορτάζουμε φέτος. (Δεδομένης της κεντρικότητας του ορισμού της μουσικής ως επιστήμης για την μουσικολογία, αυτή η επέτειος δεν έχει εορταστεί όσο θα έπρεπε, διότι, καθ’ όσον γνωρίζω, μόνο ένα επετειακό συνέδριο έχει προαναγγελθεί.) Απότοκος της μεταρρυθμίσεως αυτής, ως γνωστόν, η νέα μέθοδος της μουσικής.

Μία φράση από τον πρόλογο του εκδότη του μείζονος θεωρητικού συγγράμματος της νέας μεθόδου, του Μεγάλου Θεωρητικού της Μουσικής του Χρυσάνθου εκ Μαδύτων, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως, λόγω ακριβώς της κεντρικής αυτής σημασίας του Μεγάλου Θεωρητικού για την νέα μέθοδο, αντιπροσωπευτική μίας όλης νέας θεωρήσεως, ή, σύμφωνα με έναν όρο που ο μακαριστός Λυκούργος Αγγελόπουλος χρησιμοποιούσε, οπτικής της μουσικής, μίας οπτικής πιθανώς προερχομένης από την αδιάκοπη αναζήτηση της βελτιώσεως της ελληνικής παιδείας από το Οικουμενικό μας Πατριαρχείο κατά τους αιώνες της Οθωμανικής κατοχής και την συνεπαγομένη παιδαγωγική φιλοσοφία του^[2], όπως επίσης και από τον αποκαλούμενο ευρωπαϊκό Διαφωτισμό^[3] (η σειρά με την οποία παρατέθηκαν εδώ οι πιθανές πηγές της φιλοσοφίας της νέας μεθόδου είναι ιεραρχική ως προς τον βαθμό επηρείας των δύο αυτών διαφορετικών φιλοσοφιών). έγραψε λοιπόν ο εκδότης Παναγιώτης Πελοπίδης:^[4]

‘Ούτος λοιπόν ο φιλογενέστατος Κύριος Χρύσανθος, και οι συνάδελφοί του Κύριοι, Γρηγόριος, και Χουρμούζιος, ο μὲν Πρωτοψάλτης, ο δὲ Χαρτοφύλαξ της Μεγάλης Εκκλησίας, μικρόν προ της Επαναστάσεως ενωθέντες, και συσκευθέντες φιλοσόφως και επιστημονικῶς, ανεκάλυψαν τον Χρόνον εις τήν Μουσικήν, και επροσδιώρισαν την καταμέτρησιν και διαίρεσιν αυτού πολλαχῶς. [...]επροσδιώρισαν τα διαστήματα των επτά Τόνων διά συστηματικῶν Κλιμάκων καθ’ ὅλα τα γένη της Μουσικής· τα διαστήματα των Φθορῶν, δι’ ὧν γίνεται η μεταβάσις και η μεταβολή ἀπό ἤχου εις ἤχον, ἀπό γένους εις γένος, και ἀπό κλίμακος εἰς κλίμακα· μετέβαλαν τους Μουσικούς Χαρακτήρας ἀπό συμβόλων εις γράμματα· και, ἐν ἐνὶ λόγῳ, καθυπέβαλαν εις κανόνας την πριν ακανόνιστον μὲν, ἀλλά πολυποικιλομελή Μουσικήν μας με τρόπον ἀξιοθαύμαστον.’

Η φιλοσοφική και επιστημονική αὐτή στάση των Τριῶν, σύμφωνα με την γνώμη του Πελοπίδη, μοιάζει να ἔχει οδηγήσει σε ἕναν πιο αναλυτικὸ ὀρισμὸ μουσικῶν ἐννοιῶν, ικανοποιῶντας παράλληλα και μία ἀναγκαιότητα της ἐποχῆς ἐκείνης για διατύπωση θεωρητικῶν κανόνων οἱ οἱποῖοι να διέπουν τα κύρια θέματα της ἐκκλησιαστικῆς ψαλτικῆς, δηλαδή, ὅπως τα συνοψίζει ο Πελοπίδης, τον χρόνο, τα διαστήματα των τόνων και κλιμάκων κατὰ τα μουσικά γένη, τα διαστήματα των φθορῶν, διὰ των οἱῶν και οἱ μεταβολές κατ’ ἤχον, γένος, και κλίμακα ἐπιτυγχάνονται, και, τέλος, τους χαρακτήρες, ἢ, ὅπως σήμερα ἀποκαλοῦνται ως σύνολο, την σημειογραφία.

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἕνα νόημα το οἱοῖο ἔλαβε η ἐπιστήμη σε ἐκεῖνα τα χρόνια ἦταν η λογική και αναλυτικὴ κανονικοποίηση των πραγμάτων, δηλαδή η ὅσο το δυνατόν πληρέστερη συστηματοποίηση της θεωρίας της ψαλτικῆς· ἀς μὴν λησμονοῦμε ὅτι οἱ πρώτες θεωρητικὲς διατριβές οἱ ἀποσκοπούσες σε αὐτὴν την κανονικοποίηση γράφτηκαν ἀπὸ τους ἴδιους τους Τρεῖς Δασκάλους^[5]. Η μελέτη της ιστορίας της παρ’ ἡμῖν Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ την μεταρρύθμιση του 1814 και ὕστερα θα πρότεινε ἴσως ὅτι, ἐκτὸς των πρακτικῶν μουσικῶν θεμάτων τα οἱοῖα ἔχουν ἀπασχολήσει τα μυαλά των ψαλτῶν ἀπὸ τότε, ἕνα ἀπὸ τα κύρια ἐνδιαφέροντά τους, ἴσως ἕνα ἀπὸ τα μόνιμα ἐνδιαφέροντά τους, ἔχει ὑπάρξει και η θεωρία, δηλαδή, με τους ὀρους του Πελοπίδη, το ἀποτέλεσμα της επιστημονικῆς σκέψεως.

Ἔτσι, μία πηγή του κυρίου θέματος του τρέχοντος συνεδρίου, δηλ. του θέματος ‘Η ψαλτικὴ τέχνη ως αὐτόνομη ἐπιστήμη’, θα μπορούσε να εἶναι η ἴδια η εορταζομένη (?) φέτος μεταρρύθμιση της μουσικῆς ἀπὸ τους Τρεῖς Δασκάλους. Ἐν τούτοις, θα ἦταν ἀρκετὰ δύσκολο κανεῖς να ἀποδείξει ἕναν τέτοιο ἰσχυρισμὸ, διότι αὐτὴ η ἀπόδειξη θα ἀπαιτούσε πλήρη ὀρισμὸ των ὀρων τέχνη, ψαλτικὴ, και ἐπιστήμη τότε και τώρα, ὅπως ἐπίσης και την ιστορία της ἐξελίξεως των νοημάτων τους ἀπὸ τις

αρχές του 19ου αι. Μία παρατήρηση που αφορά το σχετικό θέμα προς συζήτηση στα πιο πρόσφατα χρόνια, εν τούτοις, ίσως θα ήταν πιο δόκιμη για να ξεκινήσει, τουλάχιστον, κανείς, έναν σχετικό προβληματισμό. Με αυτόν τον τίτλο, η οργανωτική επιτροπή του τρέχοντος συνεδρίου, την οποία ευχαριστώ θερμά για την αποδοχή της προτάσεως πίσω από την παρούσα ανακοίνωση, μοιάζει να έχει ανταποκριθεί σωστά σε ένα δίλημμα το οποίο τέθηκε από την παλαιότερη γενεά μελετητών, δηλ. «το δίλημμα της καλλιτεχνικής ή επιστημονικής φύσεως της ψαλτικής».

Εν τούτοις, το ερώτημα εάν η ψαλτική είναι τέχνη ή επιστήμη θα μπορούσε, ως προς την απάντηση που καλείται κανείς να δώσει, να είναι και ένα ψευδο-δίλημμα. Διότι, όπως έχει συμβεί και με πολλά άλλα προβλήματα τεθειμένα ως διλήμματα στην ιστορία της λογισμικής, η απάντηση θα μπορούσε να δοθεί ικανοποιητικά μέσω μίας συναφής (για να χρησιμοποιήσω έναν γνωστό μας όρο) των δύο δήθεν αντιθέτων απαντήσεων. Ας ξεκαθαρίσω ότι επί του παρόντος δεν εξετάζω την χρησιμότητα του διλήμματος: είμαι σίγουρος ότι ιστορικά διλήμματα όπως το προκείμενο δεν δημιουργήθηκαν τυχαία - δημιουργήθηκαν από γόνιμο προβληματισμό επί παλαιότερων ζητημάτων τα οποία απασχολούσαν τους ερευνητές και εκφράζουν τις ανησυχίες μίας εποχής, δίνοντάς μας εκ των υστέρων την δυνατότητα να καταλάβουμε το παρελθόν. Όμως, η απάντησή τους ανήκει στο παρόν της θέσεώς της - στο μέλλον του διλήμματος, συνεπώς δεν χρειάζεται να είναι πάντοτε επιλεκτική της μίας ή της δεύτερης απαντήσεως.

Έστω ένα επίκαιρο, σύμφωνα με τα παραπάνω, παράδειγμα που φαίνεται ότι απασχολεί τους σύγχρονους ενασχολούμενους με την παρ' ημίν εκκλησιαστική μουσική: ήταν θετική ή αρνητική για την μουσική μας η μεταρρύθμιση από τους Τρεις Δασκάλους; Της πεσούσης φύσεως του ανθρώπου δοθείσης, οι Τρεις μπορεί να έδρασαν και θετικά και αρνητικά κατά την μεταρρύθμιση της μουσικής - αφ' ενός κάποιες πτυχές της παλαιότερης γραφής χάθηκαν (χειρονομικά σημεία, σημεία δηλωτικά όλων φράσεων, άλλη αντίληψη του ρυθμού, κ.α.), αλλά παραλλήλως, η επικράτηση και επιτυχής πορεία της μουσικής τους μεταρρυθμίσεως μπροστά στα ψαλτικά αναλόγια των εκκλησιών της καθ' ημάς Ανατολής, βορείως μέχρι την Σιβηρία, δυτικώς ως την Αμερική, ανατολικώς μέχρι την Αυστραλία, και νοτίως έως την Αφρική, μοιάζει να στηρίζει την μεταρρύθμισή τους.

Η συζευκτική αυτή απάντηση δεν είναι ποσοτική: κανείς αρκεί να ξαναδιαβάσει τις τότε αναφορές περί ελλείψεως ικανοποιητικής γνώσεως από μέρους των ψαλτών κατά τα χρόνια προς της μεταρρυθμίσεως του 1814 στα γραπτά της Αικατερίνης Ρωμανού, ώστε να καταλάβει την πραγματικά μεγάλη ευεργεσία τους προς τους

τότε (και μετέπειτα) μαθητές^[6].

Ομοίως, η ψαλτική θα μπορούσε να είναι και ένα είδος τέχνης και ένας κλάδος της επιστήμης ταυτοχρόνως. Σε ρεαλιστικούς όρους, στο πλαίσιο ενός συνεδρίου όπως το τρέχον, έχει ουσιαστικά ήδη προϋποτεθεί ότι η μουσική είναι ένα αντικείμενο προς επιστημονική μελέτη. Η τοποθέτηση της τέχνης του ψαλτικού αναλογίου στην πανεπιστημιακή ύλη, συζήτηση, και βιβλιογραφία, σήμανε την επίσημή της είσοδο, με θεσμικούς πια όρους, στον επιστημονικό κόσμο.

(συνεχίζεται)

Παραπομπές

[1] [1, σελίς τίτλων]

Copyright: © 2014 Αγαμέμνων Τέντες. Αυτή είναι μια δημοσίευση ανοικτής πρόσβασης που διανέμεται υπό τους όρους [Creative Commons Attribution License 3.0 Unported](http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/), που επιτρέπουν χρήση χωρίς περιορισμούς, διάδοση, και αναπαραγωγή σε κάθε μέσο, εφόσον αναφέρονται οι συγγραφείς και η αρχική πηγή της δημοσίευσης.

[2] Μία συνοπτική αναφορά των σχετικών περιγραφών ενός ιστορικού της περιόδου της Οθωμανικής κατοχής, δηλαδή του Μανουήλ Γεδεών, βλ. σε ένα άρθρο του υπογράφοντος στο ηλεκτρονικό περιοδικό Πεμπτούσια [2, <http://www.pemptousia.gr/2013/05/προτάσεις-από-το-έργο-του-μανουήλ-γεδε/>] («Προτάσεις από το έργο του Μανουήλ Γεδεών για μία εν παιδεύσει ανάκαμψη της Ελλάδας», μέρος α').

[3] Περί των ευρωπαϊκών επιδράσεων στην μεταρρύθμιση του 1814, βλ. το έργο της Καίτης Ρωμανού (π.χ. ένα από τα πιο πρόσφατα σχετικά έργα της είναι το [3]). Το νέο-αριστοτελικό υπόβαθρο των παλαιότερων καθηγητών και το ευρωπαϊκό υπόβαθρο μίας νεότερης γενιάς καθηγητών στα ελληνικά σχολεία και ανώτερες σχολές της ελληνόφωνης νότιας Βαλκανικής στον 18^ο και στον 19^ο αι. αναφέρονται από τον Μανουήλ Γεδεών ως οι δύο κύριοι πόλοι φιλοσοφίας και διδασκαλίας της εποχής, πόλοι των οποίων η σύγκρουση μπορεί και να θεωρηθεί ως υπαίτια της ανθήσεως των παρ' ημίν γραμμάτων περί το 1800 μ.Χ. (βλ. μία περίληψη στο [4, <http://www.pemptousia.gr/2013/05/μανουήλ-γεδεών-και-παιδεία-β-μέρος/>]) («Προτάσεις από το έργο του Μανουήλ Γεδεών για μία εν παιδεύσει ανάκαμψη της Ελλάδας», μέρος β').

[4] [5, σσ. ε'-ς'], πλάγια γραφή ημέτερη.

[5] [6, [7, [8], [9].

[6] [10, σελ.90], το οποίο μεταφράζει ένα μερικώς-σωζόμενο κείμενο του Αποστόλου Κώνστα ευρισκόμενο σήμερα στην Βιβλιοθήκη Κοραή της Χίου [11, σελ.45ν], όπως επίσης και [10, σελ.91], αναφερόμενο στα [12, σελ.32] και [13, σελ.349].

Πηγή: Karagounis, Konstantinos Charil., Kouroupetroglou, Georgios, (eds.), 2015, *The Psaltic Art as an Autonomous Science: Scientific Branches – Related Scientific Fields – Interdisciplinary Collaborations and Interaction*, Volos: Academy for Theological Studies of Volos: Department of Psaltic Art and Musicology,

Web page: <http://speech.di.uoa.gr/IMC2014/> (προσπελαθείσα στις 30/12/2015), σσ. 525-541.